

JOHN WILLIAM DRAPER

Istoria conflictului dintre religie și știință

Traducere, cuvânt înainte și note de
OVIDIU MORAR

EDITURA HERALD
București

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	5
PREFĂȚĂ	11

CAPITOLUL I *ORIGINEA ȘTIINȚEI*

Religia grecilor în secolul al IV-lea î.Hr. Invadarea de către ei a Imperiului Persan îi aduce în contact cu noi aspecte ale Naturii și îi familiarizează cu noi sisteme religioase. Activitatea militară, inginerescă și științifică, stimulată de campaniile macedonene, duce la înființarea la Alexandria a Muzeului, instituție dedicată cultivării cunoașterii prin experiment, observație și calcule matematice. Aceasta este originea Științei.

21

CAPITOLUL II *ORIGINEA CREȘTINISMULUI. TRANSFORMAREA LUI DUPĂ DOBÂNDIREA PUTERII IMPERIALE. RAPORTURILE LUI CU ȘTIINȚA.*

Condiția religioasă a Republicii Romane. Adoptarea imperialismului conduce la monoteism. Creștinismul se răspândește în Imperiul Roman. Circumstanțele în care acesta a dobândit puterea imperială fac ca unirea lui cu păgânismul să devină o necesitate politică. Descrierea dogmelor și a practicilor sale de către Tertulian. Efectul degradant al politicii lui Constantin asupra lui. Alianța lui cu puterea civilă. Incompatibilitatea lui cu știința. Distrugerea Bibliotecii din Alexandria și interzicerea filosofiei. Prezentare generală

a filosofiei lui Augustin și a științei patristice. Scripturile au creat standardul științei.

54

CAPITOLUL III

CONFLICTUL REFERITOR LA DOGMA UNITĂȚII LUI DUMNEZEU – PRIMA REFORMĂ SAU REFORMA SUDICĂ.

Egiptenii insistă asupra introducerii cultului Fecioarei Maria. Li se opune Nestor, Patriarhul Constantinoplei, dar, prin influența lor asupra împăratului, ei obțin exilarea lui Nestor și împrăștierea adeptilor lui.

Preludiul Reformei sudice. Atacul persan și efectele lui morale.

Reforma arabă. Mohammed e pus în legătură cu nestorienii. El le adoptă și le extinde principiile, respingând cultul Fecioarei, dogma Trinității și tot ce e în opoziție cu unitatea lui Dumnezeu. El stârpește idolatria în Arabia cu forța și se pregătește de război împotriva Imperiului Roman. Succesorii lui cuceresc Siria, Egiptul, Asia Mică, nordul Africii, Spania și invadează Franța.

În urma acestui conflict, dogma unității lui Dumnezeu a fost stabilită în cea mai mare parte a Imperiului Roman. Cultivarea științei a fost restaurată, dar creștinătatea a pierdut multe dintre capitalele ei ilustre, ca Alexandria, Cartagina și, mai ales, Ierusalimul.

86

CAPITOLUL IV

RESTAURAREA ȘTIINȚEI ÎN SUD

Prin influența nestorienilor și a evreilor, arabii se îndreaptă spre cultivarea științei. Ei își schimbă opiniile despre destinul omului și ajung la concepții juste cu privire la structura universului. Stabilesc mărimea pământului și îi determină forma. Califii adună mari biblioteci, patronază fiecare domeniu al științei și literatura, înființează observatoare astronomice. Dezvoltă științele matematice, inventează algebra și dezvoltă geometria și trigonometria. Colecțiază și traduc vechile lucrări grecești de matematică și astronomie

și adoptă metoda inductivă a lui Aristotel. Înființează multe colegii și, cu ajutorul nestorienilor, organizează un sistem educațional public. Introduce numerele arabe și aritmetica, cataloghează și dau nume stelelor. Fondează astronomia modernă, chimia și fizica și introduc mari îmbunătățiri în agricultură și în manufacturi. 119

CAPITOLUL V

CONFLICTUL REFERITOR LA NATURA SUFLETULUI. TEORIA EMANĂRII ȘI A RESORBȚIEI

Ideile europene despre suflet – acesta seamănă la formă cu trupul. Ideile filosofice ale orientalilor. Teologia vedică și budismul susțin teoria emanării și a resorbției. Aceasta e apărută de Aristotel, urmat de școala din Alexandria și apoi de evrei și de arabi. Ea se află în scrierile lui Eriugena.

Legătura dintre această teorie și teoria conservării și corelației forțelor. Paralela dintre originea și soarta trupului și sufletului. Necesitatea fondării umanului pe psihologia comparată.

Averroismul, care se bazează pe aceste elemente, e adus în creștinătate prin Spania și Sicilia.

Istoria reprimării averroismului. Revolta Islamului împotriva lui. Opoziția sinagogilor evreiești. Distrugerea lui de către papalitate. Instaurarea Inchiziției în Spania. Persecuțiile îngrozitoare și rezultatul lor. Expulzarea evreilor și a maurilor. Înăbușirea averroismului în Europa. Acțiunea decisivă a ultimului Conciliu Vatican. 135

CAPITOLUL VI

CONFLICTUL REFERITOR LA NATURA LUMII

Viziunea biblică despre lume: pământul e o suprafață plată; poziția paradisului și a infernului.

Viziunea științifică: pământul e un glob rotund; dimensiunile lui; poziția și legăturile lui cu sistemul solar. Cele trei mari călătorii – Columb, Da Gama, Magellan. Circumnavigația pământului.

Determinarea curbării sale prin măsurarea unui grad și cu ajutorul pendulului.

Descoperirile lui Copernic. Inventarea telescopului. Galilei în fața Inchiziției. Pedepsirea lui. Victoria asupra Bisericii.

Încercări de stabilire a dimensiunilor sistemului solar. Determinarea paralaxei soarelui cu ajutorul fazelor lui Venus. Insignifianța pământului și a omului.

Idei referitoare la dimensiunile universului. Paralaxa stelelor. Pluralitatea lumilor afirmată de Bruno. E închis și ucis de Inchiziție. 166

CAPITOLUL VII

CONTROVERSA CU PRIVIRE LA VÂRSTA PĂMÂNTULUI

După Biblie, pământul are doar șase mii de ani și a fost făcut într-o săptămână. Cronologia patristică fondată pe vârstele patriarhilor. Dificultățile generate de multiplele estimări din diferitele versiuni ale Bibliei.

Legenda Potopului. Repopularea. Turnul Babel: confuzia limbilor. Limba primitivă.

Descoperirea de către Cassini a turtirii la poli a planetei Jupiter. Descoperirea de către Newton a turtirii la poli a Pământului. Deducția că aceasta a fost produsă de cauze mecanice. Confirmarea ei prin descoperirile geologice cu privire la rocile acvifere; coroborarea cu resturile organice. Necesitatea admiterii unor imense perioade de timp. Înlocuirea teoriei creației prin cea a evoluției. Descoperiri cu privire la vechimea omului.

Scara timpului și cea spațiului în univers sunt infinite. Moderația cu care a fost condusă discuția despre vârsta lumii. 195

CAPITOLUL VIII

CONFLICTUL REFERITOR LA CRITERIUL ADEVĂRULUI

Filosofia antică susține că omul nu are niciun mijloc de a stabili adevărul.

Apar diferențe de credință în rândul primilor creștini. Încercarea ineficientă de a le remedia de către Concilii. Introducerea probei miracolelor și a ordaliilor.

Papalitatea recurge la confesiunea auriculară și la Inchiziție. Ea comite atrocități teribile pentru a suprima diferențele de opinie.

Efectul descoperirii *Pandectelor* lui Justinian și dezvoltarea legii canonice despre natura mărturiei. Ea devine mai științifică.

Reforma stabilește drepturile rațiunii individuale. Catolicismul afirmă că în Biserică se află criteriul adevărului. El limitează citirea cărților prin *Index Expurgatorius* și combate disidența prin mijloace ca masacrul din Noaptea Sf. Bartolomeu.

Analiza autenticității *Pentateuhului* este criteriul protestant. Caracterul fals al acestor cărți.

Pentru Știință, criteriul adevărului se află în revelațiile Naturii; pentru protestant, el se află în Scripturi; pentru catolic, într-un Papă infailibil.

213

CAPITOLUL IX

CONTROVERSA CU PRIVIRE LA GUVERNAREA UNIVERSULUI

Există două teorii despre guvernarea universului: 1. De către Providență; 2. De către Lege. Prima a fost susținută de clerici. Scurtă introducere în cea de a doua.

Kepler descoperă legile ce guvernează sistemul solar. Operele sale sunt denunțate de autoritatea papală. Bazele filosofiei mecanice au fost puse de către Da Vinci. Galileo descoperă legile fundamentale ale dinamicii. Newton le aplică la mișcările corpurilor celeste și arată că sistemul solar este guvernat de necesitatea matematică. Herschel extinde această concluzie la întregul univers. Ipoteza nebuloasei. Obiecțiile teologice la aceasta.

Dovezile controlului legilor asupra formării pământului și asupra dezvoltării seriilor de plante și animale. Acestea au apărut prin Evoluție, nu prin Creație.

Domnia legii e demonstrată atât de dezvoltarea istorică a societăților umane, cât și în cazul omului ca individ.

Adoptarea parțială a acestui punct de vedere de câteva dintre Bisericile Reformate.

239

CAPITOLUL X

CREȘTINISMUL LATIN ÎN RELAȚIE CU CIVILIZAȚIA MODERNĂ

Mai bine de o mie de ani, creștinismul latin a controlat inteligențele din Europa și e responsabil de rezultat.

Acest rezultat s-a manifestat prin starea Romei în momentul Reformei și prin starea Europei în viața domestică și socială. Națiunile europene au suferit datorită coexistenței unei duble guvernări, una spirituală și una temporală. Ele erau cufundate în ignoranță, superstiție, neliniște. Explicația eșecului catolicismului. Istoria politică a papalității: transformarea ei dintr-o confederație spirituală într-o monarhie absolută. Acțiunea Colegiului Cardinalilor și a Curiei. Demoralizarea care a decurs din necesitatea de a obține mari venituri.

Avantajele pe care le-a avut Europa în timpul guvernării catolice nu s-au datorat unei intenții directe din partea acesteia, ci au fost accidentale.

Rezultatul general al influenței politice a catolicismului a fost dăunător civilizației moderne.

265

CAPITOLUL XI

ȘTIINȚA ÎN RAPORT CU CIVILIZAȚIA MODERNĂ

Ilustrarea influenței generale a Științei în istoria Americii

INTRODUCEREA ȘTIINȚEI ÎN EUROPA – Aceasta s-a răspândit din Spania maură în Italia de Sus și a fost favorizată de absența papilor la Avignon. Efectele tiparului, ale aventurilor maritime și ale Reformei. Fondarea societăților științifice italiene.

INFLUENȚA INTELECTUALĂ A ȘTIINȚEI – Aceasta a schimbat modul și direcția de gândire în Europa. Tranzacțiile Societății Regale din Londra și ale altor societăți științifice oferă o ilustrare a acestui fapt.

INFLUENȚA ECONOMICĂ A ȘTIINȚEI este ilustrată de numeroasele invenții mecanice și fizice concretizate începând cu secolul al XIV-lea. Influența ei asupra sănătății și a vieții domestice, asupra artei păcii și a războiului.

Răspunsul la întrebarea: Ce a făcut Știința pentru umanitate? 294

CAPITOLUL XII

CRIZA IMINENTĂ

Indicii ale apropierei unei crize religioase. Biserica Creștină predominantă, cea romană, o percepe și se pregătește pentru ea. Pius al IX-lea convoacă un Conciliu Ecumenic. Relațiile dintre diferitele guverne europene și papalitate. Relațiile dintre Biserică și Știință, așa cum au fost indicate în *Scrisoarea Enciclică* și în *Syllabus*.

Actele Conciliului Vatican în legătură cu infailibilitatea papei și cu știința. Rezumatul hotărârilor lor.

Controversa dintre guvernul prusac și papalitate. Competiția dintre Stat și Biserică pentru supremație. Efectul dublei guvernări în Europa. Declarația Conciliului Vatican despre poziția sa față de știință. Caracterul dogmatic al religiei catolice. Definițiile ei cu privire la Dumnezeu, Revelație, Credință, Rațiune. Anatele ei. Condamnarea de către ea a civilizației moderne.

Alianța Evanghelică Protestantă și acțiunile ei.

Privire generală asupra definițiilor și faptelor precedente. Situația actuală a controversei și perspectivele ei viitoare. 332

Cuvânt înainte

Publicată la New York în 1874, cartea chimistului anglo-american John William Draper cu titlul provocator *Istoria conflictului dintre religie și știință* s-a bucurat de la bun început, după cum era și firesc, de un răsunător ecou. Deși erau de multă vreme cunoscute persecuțiile religioase suferite de filosofi și de oameni de știință renumiți ca Giordano Bruno, Galileo Galilei sau Miguel Servet, iar preceptul „crede și nu cerceta” era unul dintre fundamentele teologiei creștine cvasi-unanim acceptate, ideea unui antagonism *per se* între știință și religie, adică între două paradigme epistemologice esențial diferite, nu fusese formulată până atunci atât de peremptoriu și cu argumente atât de bogate din întreaga istorie a Europei creștine. Firește însă că explicația apariției acestei cărți trebuie căutată în contextul istoric și politic respectiv. Un text atât de radical antireligios – sau, mai bine zis, anticlerical – nu se putea naște decât în cadrul democrației liberale americane, ale cărei principii fundamentale, între care și dreptul inalienabil la libertatea de gândire și de exprimare, inspirate de idealurile revoluției franceze, fuseseră fixate încă de fondatorii ei, Thomas Jefferson, Thomas Paine, Benjamin Franklin ș.a., cu câteva decenii înainte. Spre exemplu, în *A Bill for Establishing Religious Freedom* (Proiect de lege pentru stabilirea libertății religioase), promulgat de Adunarea Generală a Statului Virginia în 1779, Thomas Jefferson stipulase că: „Niciun om nu va fi constrâns să frecventeze sau să susțină niciun cult religios, nici nu va fi agresat pentru ideile sale religioase, ci toți oamenii

vor fi liberi să profeseze și să-și susțină prin argumente opiniile lor în materie de religie, iar aceasta nu va afecta drepturile lor civile”, căci, după cum afirma tot el într-un alt text, publicat aproximativ în același timp, *Notes on the State of Virginia. An Answer to Certain Queeries* (*Note despre statul Virginia. Răspuns la câteva chestiuni*), „rațiunea și gândirea liberă sunt singurii agenți eficienți împotriva erorii”, în vreme ce coerciția produce, inevitabil, uniformitatea de opinie, care nu e de dorit, nici măcar în cazul religiei. După Thomas Paine, autorul cărții *The Age of Reason*¹, apărută în 1796, libertatea de opinie trebuie să constituie un drept fundamental, căci: „Cel care îi neagă celui alt acest drept ajunge să fie sclavul propriei opinii, întrucât își înlătură dreptul de a și-o schimba.” Libertatea de a gândi se poate spune așadar că era considerată de părinții statului democratic liberal american drept însuși motorul progresului civilizației umane.

John William Draper s-a născut în 1811, în orașul St. Helens din comitatul englez Lancashire. Era unul dintre cei patru copii ai pastorului metodist John Cristopher Draper și unicul său fiu. Începe să studieze chimia în 1829, la University College din Londra, însă după moartea neașteptată a tatălui, survenită în 1831, familia e nevoită să emigreze în America, stabilindu-se în districtul Mecklenburg din Virginia. Aici, tânărul Draper deschide un laborator de chimie și publică opt lucrări de specialitate înainte de a se înscrie la facultatea de medicină din cadrul Universității Pennsylvania, pe care o absolvă în 1836. În același an, începe să predea la colegiul Hampden-Sydney din Virginia, însă în anul următor acceptă să devină șeful catedrei de chimie al unei viitoare școli de medicină din cadrul Universității din New York, care totuși n-a putut funcționa până la urmă din lipsă de fonduri.

¹ Tomas Paine, *Epoca Rațiunii*, trad. Alexandru Anghel, Ed. Herald 2017. (N. red.)

În 1839, este numit profesor de chimie și de botanică la universitate și, drept urmare, se mută împreună cu întreaga familie la New York. Aici, el participă la fondarea Școlii de Medicină din cadrul universității, activând ca profesor de chimie până în 1881 și ca președinte al școlii între 1850 și 1873. În 1876, este ales primul președinte al Societății Americane de Chimie, iar în 1877 devine membru al Academiei Naționale de Știință. Preocupările sale nu s-au limitat însă la domeniul chimiei. Grație inovațiilor aduse de el dagherotipului, reușește să realizeze, în 1839-1840, primele fotografii ale unui chip omenesc și printre cele dintâi fotografii ale lunii. În 1847, publică un eseu despre filosofia naturală, urmat, în 1856, de o lucrare cu titlul *Human Physiology, Statistical and Dynamical; or, the Conditions and Course of the Life of Man* (Fiziologia umană. Statistică și dinamică sau Condițiile și cursul vieții omului), iar în 1863, de *The History of the Intellectual Development of Europe* (Istoria dezvoltării intelectuale a Europei), lucrare devenită celebră, în care aplică noua teorie evoluționistă a lui Darwin la fenomenele sociale, afirmând că evoluția intelectuală și socială a omenirii, la fel ca evoluția biologică a organismelor naturale, este determinată de o lege imuabilă și implacabilă. Demnă de remarcat este și ampla lucrare în trei volume *History of the American Civil War* (Istoria războiului civil american), publicată între 1867-1870, în care autorul își pune în valoare, poate în cel mai înalt grad, virtuțile sale de istoric.

Cea mai cunoscută carte a lui Draper este însă *Istoria conflictului dintre religie și știință*, lucrare ambițioasă și incitantă care a beneficiat până acum de nu mai puțin de cincizeci de ediții și de traduceri în peste zece limbi. Teza conflictului ireconciliabil dintre cele două moduri epistemologice, știința pe de o parte, ce reprezintă cunoașterea de tip rațional a realității înconjurătoare (a naturii), apelând la logica matematică,

observație și experiment, și religia de cealaltă parte, ce postulează existența unei alte realități, transcendente, infinit mai importante decât cea empiric cognoscibilă, la care omul poate avea acces numai prin revelație și prin intermediul unor scrieri considerate sacre, e formulată de autor încă din prefață: „Istoria Științei nu e o simplă consemnare a unor descoperiri izolate: e o poveste a conflictului dintre două puteri antagoniste, forța expansivă a intelectului uman, pe de o parte, și compresia generată de credința tradițională și de interesele omenești, pe de altă parte”. În opinia lui Draper, spirit iluminist din descendența lui Diderot și a baronului d’Holbach, religia a constituit întotdeauna, din momentul în care Biserica a dobândit putere politică, o frână în calea științei și a progresului civilizației. Însă, dacă în societatea teocratică medievală acest conflict a fost refulat prin acțiunea coercitivă a Bisericii, în noua epocă – a rațiunii, cum o numise ceva mai devreme Thomas Paine – inaugurată de Iluminism, el trebuie conștientizat, așadar asumat, pentru ca societatea să-și poată urma mai departe cursul evolutiv natural.

În consecință, autorul își propune să urmărească în paralel istoria Bisericii creștine și pe cea a științei, pentru a vedea în final dacă obiectivele lor sunt sau nu comune și în concordanță cu evoluția societății moderne. Firește că răspunsul, sugerat încă din titlu, nu putea fi decât categoric negativ: „Cât despre Știință, aceasta n-a încercat niciodată să se alieze cu puterea civilă. N-a vrut nici să urască, nici să provoace ruina socială a vreunei ființe umane. N-a supus pe nimeni torturii psihice sau fizice, cu atât mai puțin morții, pentru a-și promova sau a-și susține ideile. Ea ni se prezintă nepătată de cruzimi sau de crime. La Vatican însă – e destul să ne amintim de Inchiziție – mâinile ridicate acum în rugă către Atotputernicul sunt înroșite. Au fost cufundate în sânge!”

Era în fond perfect natural ca, din momentul identificării unui antagonism între știință și religie, autorul, el însuși un om de știință, să se situeze de partea acesteia, iar lucrarea să se transforme într-o pledoarie *pro domo*. Autorul nu atacă însă fațiș toate religiile și nici măcar toate confesiunile creștine – despre Biserica Ortodoxă, de pildă, nu are decât cuvinte de laudă –, ci principala lui țintă e catolicismul și, în primul rând, papalitatea, care, prin intermediul Conciliului de la Vatican, încă „insistă pe ideea supremației politice în conformitate cu pretenția originii și misiunii ei divine și pe ideea restabilirii ordinii medievale, declarând sus și tare că nu va accepta nicio reconciliere cu civilizația modernă”. Poziția lui e din nou firească, având în vedere ascendența sa protestantă și mefiența, dacă nu aversiunea istorică a americanilor față de totalitarismul papal și față de orice formă de fundamentalism. La acestea s-a mai adăugat, poate, după cum sugerează istoricul american Ronald Numbers, un incident personal legat de atitudinea inacceptabilă a uneia dintre cele trei surori ale autorului, o călugăriță catolică, la moartea fiului său. Însă, cu toate că, probabil din diplomație, autorul nu afirmă direct că toate religiile sunt prin natura lor pernicioase, ideea rezultă în mod implicit din aserțiunea că: „O revelație divină trebuie să fie în mod necesar intolerantă cu orice contradicție; ea trebuie să respingă orice evoluție și să privească disprețuitor rezultatul progresivei dezvoltări intelectuale a omului.” Și cum orice religie e întemeiată pe o pretinsă revelație, rezultă că niciuna nu poate tolera în principiu nicio tentativă de contestare a acesteia din partea științei, față de care va întreține, inevitabil, o permanentă suspiciune, sau, mai bine zis, o neîmpăcată „ură teologică”.

Autorul stabilește originea științei moderne în Antichitatea greacă, însă nu în filosofia speculativă a epocii clasice, ci în Școala din Alexandria – rezultatul cel mai strălucit al campaniilor macedonene –, fondată pe observație, experiment

și calcule matematice, instituție de o valoare inestimabilă pentru omenire, pe care însă Biserica creștină a desființat-o în momentul în care a dobândit suficientă putere politică, definindu-și astfel poziția antagonistă ireconciliabilă. Preținzând supunere totală pe baza originii sale divine, Biserica s-a transformat din acel moment, după cum afirmă autorul, dintr-o confederație spirituală într-o monarhie absolută după modelul imperial. În conflictul cu știința însă, în pofida reprimării brutale exercitate vreme de secole cu sprijinul Inchiziției și al puterii laice și cu prețul atâtor victime, a căror unică vină era exercitarea spiritului critic în raport cu dogmele religioase instituite, Biserica a pierdut mereu. Și nici nu se putea altfel, căci, după cum ține să sublinieze Draper în concluzia cărții, o putere „întemeiată pe un nor de mistere” și care „se situează deasupra rațiunii și a bunului simț”, declarându-și în mod răspicat „aversiunea față de libertatea de gândire și de libertatea instituțiilor civile” și menținând astfel Europa „într-o condiție stagnantă vreme de multe secole”, nu poate triumfa în fața uneia care se bazează numai pe dragostea de adevăr și pe ideea de a servi binelui umanității.

În fapt, ideea centrală ce străbate ca un fir roșu lucrarea de față este că toleranța, prin opoziție cu starea conflictuală (definită de Hobbes prin expresia *bellum omnium contra omnes*), reprezintă principala cucerire a civilizației umane și, în același timp, că numai toleranța, prin asigurarea libertății de opinie, poate garanta succesul acesteia. Prin această idee, cartea lui John William Draper rămâne în continuare actuală și, putem adăuga, o lectură necesară. Aceasta a fost, de altminteri, și principala rațiune a publicării ei, în premieră, pentru publicul român.

Prefață

Cine a avut ocazia să se familiarizeze în ultima vreme cu mentalitatea claselor educate din Europa și din America trebuie să fi constatat că există o îndepărtare din ce în ce mai pronunțată și mai rapidă de credința religioasă curentă și că, dacă în rândul celor mai sinceri această divergență nu e ascunsă, există un conflict intim nemărturisit mult mai profund și mai periculos.

Atât de larg răspândit și de puternic e acest conflict, încât nu poate fi tratat nici cu nepăsare, nici cu brutalitate. Nu poate fi soluționat nici prin batjocură, nici prin ocară, nici prin forță. Se apropie repede momentul când va produce serioase consecințe politice.

Spiritul religios nu mai însuflețește acum politica lumii. Fervoarea militară în sprijinul credinței a dispărut. Singurele ei amintiri sunt efigiile de marmură ale cavalerilor cruciați care se odihnesc în mormintele lor tăcute din biserici.

Faptul că o criză e iminentă e dovedit de atitudinea marilor puteri față de papalitate. Papalitatea reprezintă ideile și aspirațiile a două treimi din populația Europei. Ea insistă pe ideea supremației politice în conformitate cu pretenția originii și a misiunii ei divine și pe ideea restabilirii ordinii medievale, declarând sus și tare că nu va accepta nicio reconciliere cu civilizația modernă.

Antagonismul la care asistăm așadar între Religie și Știință este continuarea unei lupte care a debutat atunci când

creștinismul a început să capete putere politică. O revelație divină trebuie să fie în mod necesar intolerantă cu orice contradicție; ea trebuie să respingă orice evoluție și să privească disprețuitor rezultatul progresivei dezvoltări intelectuale a omului. Însă opiniile noastre despre orice subiect sunt încontinuu supuse modificării ca urmare a progresului nestăvilit al cunoașterii umane.

Putem oare exagera importanța unei dispute la care orice ființă gânditoare trebuie să ia parte, cu sau fără voia sa? Într-o problemă atât de serioasă cum e cea a religiei, toți oamenii ale căror interese lumești nu sunt legate de instituțiile existente doresc cu toată onestitatea să afle adevărul. Ei vor să afle informații atât despre subiectele disputei, cât și despre atitudinea celor aflați în dispută.

Istoria Științei nu e o simplă consemnare a unor descoperiri izolate: e o poveste a conflictului dintre două puteri antagoniste, forța expansivă a intelectului uman, pe de o parte, și compresia generată de credința tradițională și de interesele omenești, pe de altă parte.

Nimeni nu a tratat până acum subiectul din acest punct de vedere. Însă, din acest punct, el apare ca o chestiune fierbinte – de fapt, cea mai importantă dintre toate chestiunile fierbinți.

Cu câțiva ani în urmă, maniera politică, așadar cea mai potrivită, de abordare a acestei probleme era abținerea de la orice aluzie la controversa în cauză și menținerea ei pe cât posibil în fundal. Liniștea socială depinde atât de mult de stabilitatea convingerilor religioase, încât nimeni nu poate justifica încercarea nesăbuită de a o perturba. Însă religia e, prin natura ei, neschimbătoare, staționară; știința e, prin natura ei, progresistă; și, în cele din urmă, o divergență între ele, imposibil de tănuț, trebuie să apară. E atunci de datoria

celor a căror experiență de viață i-a familiarizat cu ambele moduri de a gândi să-și expună, modest, dar ferm, opinia, comparând cele două pretenții antagoniste într-o manieră calmă, imparțială, filosofică. Istoria ne arată că, dacă acest lucru nu e făcut, vor urma cataclisme sociale cumplite și de durată. Când vechea religie mitologică a Europei s-a prăbușit sub greutatea propriilor ei contradicții, nici împărații romani, nici filosofi din acea vreme nu au făcut nimic potrivit pentru a călăuzi opinia publică. Ei au lăsat problemele religioase în voia sortii și, drept urmare, acestea au încăput pe mâinile clericilor ignoranți și frustrați, ale paraziților, ale eunucilor și ale sclavilor.

Noaptea intelectuală care s-a lăsat asupra Europei, drept consecință a acestei mari neglijări a datoriei, e pe sfârșite; suntem în zorii unor schimbări pozitive. Societatea așteaptă cu nerăbdare lumina, ca să vadă în ce direcție o va lua. Ea înțelege foarte bine că drumul pe care a mers până acum civilizația a fost abandonat și că o nouă plecare, pe o mare necunoscută, a avut loc.

Deși adânc impresionat de aceste gânduri, nu aș fi intenționat nici să scriu această carte, nici să supun atenției publicului ideile expuse în ea dacă n-aș fi făcut din faptele prezentate subiectul unei îndelungi și oneste meditații. Am avut și un puternic stimulent în a-mi împlini această datorie în faptul că *Istoria dezvoltării intelectuale a Europei*¹, publicată de mine în urmă cu câțiva ani, e pretutindeni receptată favorabil, având parte de mai multe ediții în America și fiind tradusă în multe limbi europene (engleză, franceză, germană, rusă, polonă, sârbă etc.).

¹ *History of the Intellectual Development of Europe*, New York, Harper & Brothers, 1863.

Capitolul I

ORIGINEA ȘTIINȚEI

Religia grecilor în secolul al IV-lea î.Hr. Invadarea de către ei a Imperiului Persan îi aduce în contact cu noi aspecte ale Naturii și îi familiarizează cu noi sisteme religioase. Activitatea militară, inginerescă și științifică, stimulată de campaniile macedonene, duce la înființarea la Alexandria a Muzeului, instituție dedicată cultivării cunoașterii prin experiment, observație și calcule matematice. Aceasta este originea Științei.

Niciun spectacol nu îi poate părea unei minți gânditoare mai solemn, mai sfâșietor decât acela al morții unei vechi religii care în vremea sa a oferit consolare multor generații de oameni.

Cu patru secole înaintea nașterii lui Hristos, Grecia își pierdea repede vechea credință. Filosofii ei, în studiile lor despre lume, erau profund impresionați de contrastul dintre măreția fenomenelor Naturii și nimicnicia divinităților Olimpului. Istoricii ei, observând cursul ordonat al fenomenelor politice, uniformitatea evidentă a actelor omenesti și constatând că niciun eveniment nu avea loc fără o cauză evidentă într-un eveniment precedent, începură să suspecteze miracolele și intervențiile cerești, de care vechile anale erau pline, a nu fi altceva decât ficțiuni. Ei se întrebară, atunci când epoca supranaturalului luă sfârșit, de ce oracolele au amuțit și de ce nu mai aveau loc acum alte miracole.

Tradiții provenind din vremuri imemorabile și acceptate până atunci de oamenii pioși ca adevăruri incontestabile umpluseră insulele Mediteranei și țările învecinate de minunății supranaturale – zâne, vrăjitori, uriași, căpcăuni, harpii, gorgone, centauri, ciclopi. Bolta celestă era podeaua paradisului; acolo își avea curtea Zeus, înconjurat de ceilalți zei cu soțiile și amantele lor, angajat în ocupații similare cu cele ale oamenilor și fără a se abține de la prea omenești acte pasionale și crime.

O coastă maritimă brăzdată de numeroase creștături, un arhipelag cu unele dintre cele mai încântătoare insule din lume le-au inspirat grecilor gustul pentru viața maritimă, pentru descoperiri geografice și colonizări. Vasele lor cutreierau Marea Neagră și Mediterana în lung și în lat. Miracolele care fuseseră glorificate în *Odiseea* și sacralizate de religia tradițională s-au dovedit a fi lipsite de temeii. Printr-o mai bună cunoaștere a Naturii, s-a demonstrat că cerul era o iluzie, s-a descoperit că Olimpul nu exista nicăieri, că deasupra nu era nimic altceva decât spațiu vid și stele. Odată cu dispariția locuinței lor, au dispărut și zeii, atât cei de tip ionic ai lui Homer, cât și cei dorici ai lui Hesiod.

Însă acest lucru nu s-a petrecut fără rezistență. La început, opinia publică, mai cu seamă partea religioasă, denunță îndoielile crescând drept ateism. Pe unii delicvenți îi priva de bunuri, pe alții îi exilară, iar pe alții îi condamnară la moarte. Ei susțineau că ceea ce crezuseră oamenii pioși în vechime și trecuse proba timpului trebuia în mod necesar să fie adevărat. Ulterior, pe măsură ce contrariul deveni din ce în ce mai evident, se mulțumiră să admită că acele miracole erau de fapt alegorii sub veșmântul cărora înțelepciunea celor vechi ascunsese multe lucruri sfinte și misterioase. Încercară să reconcilieze ceea ce acum, în îndoielile lor, se temeau a fi

mituri, cu condiția lor intelectuală în evoluție. Însă eforturile lor fură în zadar, căci există anumite faze predeterminate prin care trebuie să treacă opinia publică. Ceea ce a fost odată privit cu venerație începe să fie pus la îndoială, apoi suscită noi interpretări, după care cade în dezaprobare și sfârșește printr-o respingere totală ca simplă fabulă.

În secesiunea lor, filosofii și istoricii fură urmați de poeți. Euripide suferi acuzația de erezie. Eschil abia scăpă de a fi linșat pentru blasfemie. Însă eforturile disperate ale celor interesați să susțină înșelătoriile trebuie să sfârșească întotdeauna printr-un eșec. Demoralizarea se extinse implacabil în toate domeniile literaturii, cuprinzându-i în cele din urmă și pe oamenii de rând.

În această distrugere a credinței tradiționale, criticismul filosofic grec se sprijinea pe descoperirile filosofiei. El susținea prin numeroase argumente necredința tot mai extinsă. Compara doctrinele diferitelor școli, demonstrând din contradicțiile lor că nu există niciun criteriu al adevărului, că, întrucât ideile de bine și rău diferă de la o țară la alta, ele nu pot avea un fundament natural, ci sunt rezultatul educației, că binele și răul nu sunt decât ficțiuni create de societate pentru propriile-i scopuri. În Atena, câteva dintre cele mai evolute clase atinseseră un asemenea nivel încât nu numai că negau nevăzutul, supranaturalul, ci afirmău chiar că lumea e doar un vis, o fantasmă și că nimic nu există de fapt.

Configurația topografică a Greciei i-a influențat condiția politică. I-a împărțit populația în comunități distincte cu interese conflictuale, incapabile de centralizare. Nesfârșitele războaie interne dintre statele rivale i-au stopat progresul. Țara era săracă, iar conducătorii ei deveniseră corupți. Erau mereu gata să-și schimbe sentimentele patriotice pentru aur străin, să se vândă perșilor.